

BARTŁOMIEJ KOPCZACKI

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7028-4681>

NAGRODA JASNA POLANA JAKO TOŁSTYJ ŻURNAŁ

YASNAYA POLYANA BOOK AWARD AS THICK JOURNAL

In this article author claimed that thick journal and institution of literature award are very similar. Author described a history of thick journal in Russia and place occupied by this type of publishing in a modern russian culture field. Regardless of the crisis of thick journal, many journal's attributes are influent and use by literature awards. Author of the article things that Yasnaya Polyana Book Award is a good example showing this mechanism. As a consequence Yasnaya Polyana is using a journal's features to create a new type of thick journal.

Keywords: thick zhurnal, Yasnaya Polyana, modern russian culture field, sociology of literature.

ЛИТЕРАТУРНАЯ ПРЕМИЯ ЯСНАЯ ПОЛЯНА КАК ТОЛЬСТЫЙ ЖУРНАЛ

В статье автор пытается доказать, что институты толстого журнала и литературной премии тесно связаны друг с другом. Выходя из описания истории толстых журналов и их места в русском культурном поле, как в прошлом, так и в наши дни, автор указывает, что, не смотря на кризис литературных журналов, их способ и форма существования оказывают влияние на институт литературной премии. Примером такого механизма (присятие и внедрение характерных для толстого журнала черт) является, по мнению автора, литературная премия Ясная Поляна. Из-за этого можно сказать, что литпремия Ясной Поляны представляет собой своего рода толстый журнал.

Ключевые слова: толстый журнал, Премия Ясная Поляна, современный литературный процесс, социология литературы.

Historia tzw. tołstych żurnalów jest długa. Sięga ona drugiej połowy XVIII wieku, kiedy zaczęto wydawać pierwsze czasopisma o tematyce literackiej (m.in. „Трудолюбивая пчела”, „Праздное время”, „Свободные часы” i wiele innych)¹. Szczyt popularności tego typu czasopiśmiennictwa przypada na XIX wiek, kiedy takie tytuły jak „Современник”, „Отечественные записки”, „Вестник Европы” czy „Русский вестник” kształtowały nie tylko gust literacki swoich czytelników, ale także wpływały na sposób postrzegania i interpretacji zachodzących zjawisk społeczno-politycznych. Jak zauważa Swietłana Machonina, szerokie spektrum tematów, poruszanych na łamach tołstych żurnalów (będących, według autorki, typowo rosyjskim zjawiskiem) stanowiło efekt zapotrzebowania społecznego: rozrzuceni na ogromnym obszarze Imperium Rosyjskiego intelektualności oraz osoby żywo zainteresowane informacjami ze świata, częstokroć tylko dzięki czasopismom mogły być na bieżąco z najnowszymi trendami literackimi i prądami filozoficznymi². Walentyna Kapustina z kolei przytacza słowa Władimira Korolenki, który już na początku XX wieku stwierdził, że tołstży żurnal był — wobec braku parlamentaryzmu i ograniczonej wolności słowa — jedyną dostępną dla obywateli trybuną, z której mogli oni zabrać głos w sprawach ważnych dla kraju³. Anna Wiczkitowa dodaje, że periodyki tego typu odegrały kluczową rolę w formowaniu i rozkwicie literatury rosyjskiej XIX wieku, a także wpłynęły w znaczny sposób na charakter literatury okresu radzieckiego⁴. Nie można zapominać

¹ M. Jakóbiec (red.), *Historia literatury rosyjskiej*, t. 1, PWN, Warszawa 1976, s. 244.

² С. Махонина, *Журналы „обычного русского типа”*, w: teje: *История русской журналистики начала XX века. Учебное пособие*, Флинта-Наука, Москва 2004, <http://www.evartist.narod.ru/text1/84.htm> (21.10.2019)

³ В.А. Капустина, „Толстые” журналы: прошлое, настоящее и будущее, „Вестник Костромского государственного университета” 2007, nr 3, s. 105.

⁴ А. Вичкитова, *Роль „толстых” журналов в современном русском литературном процессе*, „Социологическое обозрение” 2016, nr 3, t. 15, s. 68–69. Przykładem ogromnej roli czasopism literackich w okresie radzieckim jest między innymi przypadek Aleksandra Twardowskiego, który swoją heroiczną postawą doprowadził do publikacji na łamach czasopisma „Новый мир” utworów Aleksandra Sołżenicyna.

o ogromnej roli czasopism literackich w procesie przywracania należnego miejsca w kulturze rosyjskiej autorom, których twórczość była zakazana w okresie istnienia ZSRR — tołstye żurnaly w drugiej połowie lat 80. i na początku lat 90. stały się miejscem publikacji tzw. literatury przywróconej (*возвращенная литература*).

Mogłoby się wydawać, że upadek komunizmu spowoduje rozkwit czasopism literackich, nieograniczonych państwową cenzurą. Stało się jednak inaczej. Wolny rynek szybko zweryfikował popularność narracji o literaturze prezentowanej na łamach tołstych żurnalów. Lawinowy spadek nakładów czasopism literackich był uwarunkowany m.in. rozpadem więzi pomiędzy publicystyką literacką a czytelnikiem, nieprzygotowanym na takiego rodzaju refleksję o literaturze, czy zwiększeniem roli wydawnictw, zastępujących czasopisma w procesie kształtowania trendów literackich oraz w „odkrywaniu” i popularyzacji nowych zjawisk⁵. Niemalże znaczenie miał zaistniały w latach 90. (i nadal aktualny) podział na krytykę „gazetową” (*газетная критика*) i „żurnałową” (*журнальная критика*). Jak zauważa Julia Goworuchina, krytyk „gazetowy” przedstawia event, a nie tekst. Stawarza zatem przed czytelnikiem wrażenie uczestnictwa w wielkiej „imprezie” (*тусовка*). Krytyk „żurnałowy” z kolei koncentruje się na umieszczeniu danego utworu w szerszym kontekście — określa miejsce dzieła we współczesnym procesie literackim, stara się odkryć głębszy sens tekstu, wiąże go z innymi dziełami/autorami⁶. Ciekawą myśl, niejako podsumowującą te rozważania, wyraził rosyjski socjolog i kulturoznawca Lew Gudkow: na decyzję „konsumenta” literatury, czy kupić/przeczytać dzieło danego autora, w większym stopniu wpływa rekomendacja przyjaciela niż opinia profesjonalnego krytyka⁷.

⁵ Zob. Ф. Бешукова, *Литературно-художественные журналы и проблемы „новой критики”*, „Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена” 2008, nr 62, s. 53–58.

⁶ Ю.А. Говорухина, *Русская литературная критика на рубеже XX–XXI веков*, СФУ, Красноярск 2012, s. 45–46.

⁷ Л.Д. Гудков, Б.В. Дубин, *Литература как социальный институт. Статус по социологии литературы*, Новое литературное обозрение, Москва 1994, s. 167.

Można przypuszczać, że to właśnie aspekt zmiany profilu czytelnika wpłynął najbardziej na zapoczątkowany w ostatniej dekadzie XX wieku (i *de facto* trwający do dziś) kryzys tołstych żurnalów. Tego typu wnioski wysnuli także uczestnicy „okrągłego stołu” zorganizowanego przez czasopismo „Знамя” w 2008 roku⁸. Na przykład Waleria Stelmach zaznaczała, że „masowy” czytelnik już w latach 90. odszedł od kultury wysokiej i nie zamierza do niej wracać. W związku z tym nie będzie on kupował czasopism, które nie odpowiadają jego potrzebom kulturalnym. Marina Adamowicz z kolei podkreśliła, że w procesie rozwoju cywilizacyjnego zwyciężył *demos*: intelekt został zastąpiony instynktem, tekst — mową, a twórczość — „zamówieniem”. Dodaje, że nie jest to zjawisko dobre ani złe — po prostu tak jest. Adamowicz zwróciła również uwagę na elitarny charakter tołstych żurnalów, będących, podobnie jak w czasach Katarzyny Wielkiej, rozrywką dla intelektualnej elity. Podobnego zdania był inny uczestnik dyskusji, Gleb Moriew, określając czasopisma mianem „cechowych”. Marina Abaszewa natomiast przyrównała, nieco złośliwie, czasopiśmiennictwo literackie do klasztoru, w którym tworzy się nowy „Sens”.

Najdobitniej o kryzysie czasopism wyraził się Michaił Berg. Dla badacza tołstye żurnaly są odpowiednikiem undergroundu współczesnej kultury⁹. Badaczka literatury rosyjskiej, Jewgienija Weżłan zauważa, że tzw. tołstiaci przekształciły się w specjalistyczne magazyny dla osób pośredniczących w przekazie literatury czytelnikowi (wydawcy). Znamiennym jest przytoczony przez badaczkę *casus* Jeleny Szubiny, która zaczyna swój dzień od przeglądania czasopism publikowanych na stronie projektu „Журнальный зал”¹⁰. Co ciekawe, nie jest to jednak lektura konkretnych

⁸ М. Абашева и др., *Литературные журналы: что завтра?*, „Знамя” 2008, nr 1, <https://magazines.gorky.media/znamia/2008/1/literaturnye-zhurnaly-cto-zavtra.html> (24.10.2019). Warto wspomnieć, że taka forma debaty jest charakterystyczna dla współczesnych czasopism literackich.

⁹ М. Берг, *Литературократия. Проблема присвоения и перераспределения власти в литературе*, Новое литературное обозрение, Москва 2000, s. 265.

¹⁰ Е. Вежлян, *Парадокс толстых журналов*, <http://novumirjournal.ru/index.php/projects/preprints/114-vejlian-journal> (25.10.2019).

czasopism. Według Wezlan zmienił się sposób odbioru publikacji tołstych żurnalów przez osoby związane ze środowiskiem literackim. Krytycy i literaturoznawcy nie czytają czasopism literackich w całości. Koncentrują się bardziej na artykułach autorstwa swoich kolegów czy tekstach poruszających bliskie im zagadnienia. Tworzy się poprzez to tzw. metagatunek (*метажанр*), na który składają się nie konkretne czasopisma, lecz raczej pojedyncze teksty i ich autorzy¹¹.

Przytoczone uwagi mogą jednoznacznie wskazywać na kryzys formy podawczej, jaką są tołstye żurnale. Elitarny charakter czasopism literackich, w większości pozycjonujących się jako wydawnictwa dla specjalistów, oraz stosunkowo niski nakład powodują, że mogą być one traktowane w kategoriach „sztuki dla sztuki”, jako rozrywka intelektualna dla smakoszy. Wydaje się jednak, że niektóre mechanizmy działania oraz cechy czasopism literackich są wykorzystywane przy innych przedsięwzięciach odbywających się w obrębie pola literatury. Cechy charakterystyczne czasopisma literackiego oraz jego rola w świecie literackim zostały opisane przez przywoływaną już Annę Wiczkitową. Według niej czasopismo literackie koncentruje się na:

- selekcji i ocenie tekstów, powstałych w polu literatury;
- tworzeniu (i współtworzeniu) kompendium współczesnych tekstów (opis synchroniczny);
- prezentacji zjawisk zachodzących w ramach współczesnego procesu literackiego (głównie w ramach tzw. wysokiej literatury);
- podtrzymywaniu związków kulturalnych pomiędzy stolicą i prowincją;
- patronacie nad autorami i tekstami;
- rekomendacji tekstu do publikacji;
- nominacji do nagród literackich¹².

Do powyższych stwierdzeń można dodać jeszcze jeden aspekt: tołstij żurnal od momentu swojego powstania był czasopismem o szerokim spektrum tematycznym. Na jego łamach funkcjonowa-

¹¹ Tamże.

¹² А. Вичкитова, *Роль „толстых” журналов...*

ła, obok zagadnień estetycznych, także publicystyka społeczno-polityczna¹³, często powiązana ze spójnym tłem estetyczno-ideowym konkretnych czasopism.

NAGRODY LITERACKIE W ROSJI

Nagrodę ustanowioną i przyznaną przez muzeum w Jasnej Polanie można z powodzeniem wpisać w bogatą historię wyróżnień w dziedzinie literatury rosyjskiej. Za pierwszą, według Borisa Dubina, w dziedzinie piśmiennictwa należy uznać Nagrodę Akademii Rosyjskiej (powstałej w 1783), przyznaną za osiągnięcia w pracach nad słownikiem języka rosyjskiego¹⁴. Rosyjski badacz, opisując proces formowania się nagród literackich, wyróżnia następujące przedsięwzięcia: Nagrodę Iwana Gieorgiejewicza Wuczyny (Премия Ивана Георгиевича Вучины; 1872 rok), Nagrodę im. Aleksandra Gribojedowa (Грибоедовская премия; 1883), Nagrodę Towarzystwa Literacko-Artystycznego w Petersburgu (przyznaną w latach 1900–1904), Nagrodę Związku Pisarzy Dramatycznych i Muzycznych (1906–1917), Nagrodę im. Andrieja Kiriejewa (Премия Андрея Киреева; 1915) czy Nagrodę im. Aleksandra Puszkina (Пушкинская премия; 1881). Dubin jednoznacznie stwierdza, że wspólnym mianownikiem dla wymienionych nagród był niewielki wpływ na rynek książki oraz częste ignorowanie pisarzy i literatury awangardowej¹⁵.

¹³ С. Махонина, Журналы „обычного русского типа”...

¹⁴ Б. Дубин, Литературные премии как социальный институт. *Абрам Рейтблат и Борис Дубин о премиях дореволюционной России*, „Критическая Масса” 2006, nr 2, <https://magazines.gorky.media/km/2006/2/literaturnye-premii-kak-soczialnyj-institut.html> (12.10.2019). W tym samym tekście Dubin zaznacza, że pomimo językoznawczej orientacji tej nagrody, jej rola w procesie kształtowania nagród literackich w Rosji jest znamienna. Polega ona na utworzeniu komitetu nagrody oraz na publicznym wręczeniu pieniężnej gratyfikacji. Warto także zwrócić uwagę na fakt poddawania ocenie i nagradzania „tekstu” jako takiego.

¹⁵ Tamże.

W okresie istnienia ZSRR nagrody literackie były w pełni podporządkowane totalitarnej państwowej ideologii, która, poprzez państwową kontrolę pola sztuki¹⁶, posługiwała się nimi w celach kształtowania świadomości społecznej w duchu komunizmu (pisarze jako „inżynierowie dusz”)¹⁷. Stąd spadek prestiżu instytucji nagród literackich oraz rozłam pomiędzy czytającą publicznością a polityką państwa w dziedzinie literatury¹⁸.

Zmiana charakteru kultury rosyjskiej w latach 90. wpłynęła, podobnie jak w przypadku tołstych żurnalów, także na instytucję nagród literackich. Przede wszystkim pojawiły się nagrody komercyjne¹⁹, znajdujące się pod patronatem prywatnego kapitału. W przeciwieństwie do czasopism literackich, których nakłady spadały z roku na rok, a wiele z nich zostało zlikwidowanych, w obecnym czasie mamy do czynienia z „inflacją” nagród literackich. Walentin Kurbatow stwierdził, że liczba nagród literackich funkcjonujących we współczesnej Rosji pozwoliłaby na stworzenie „małej literackiej republiki”²⁰. Rosyjska dziennikarka Ksenia Ko-

¹⁶ M. Rychlewski, *Książka jako towar, książka jako znak. Studia z socjologii literatury*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2013, s. 22. Rychlewski trafnie zauważa, że w państwach totalitarnych pole rynku wydawniczego, na które składają się takie elementy jak dystrybucja, sprzedaż, reklama, inwestycja, a także pole instytucji konsekrujących jest w pełni podporządkowane państwu, które wywiera naciski na przykład poprzez cenzurę.

¹⁷ Należy zaznaczyć, że nagrody literackie w czasach radzieckich miały charakter niemalże korupcyjny. Jak wskazuje Tadeusz Klimowicz, w latach 50. Nagroda Stalinowska I stopnia wynosiła 100 tys. rubli, a pobory profesora 1000. Uważam, że państwo radzieckie kupowało sobie w ten sposób wierność twórców, „produkujących” swoje dzieła na ideologiczne zamówienie. Zob. T. Klimowicz, *Przewodnik po literaturze rosyjskiej i jej okolicach (1917–1996)*, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, Wrocław 1996, s. 175.

¹⁸ М.С. Зякина, *Феномен литературной премии в осмыслении и оценке современных критиков*, <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2013/section053.html> (28.10.2019).

¹⁹ Pierwszą z nich był Rosyjski Booker, przyznawany w latach 1992–2017.

²⁰ В. Курбатов, *От „процесса” к процессу*, „Дружба Народов” 2011, nr 2, <https://magazines.gorky.media/druzhba/2011/2/ot-proczessa-k-proczessu.html> (28.10.2019).

robiejnikowa podaje, że w Rosji przyznaje się ogółem 64 nagrody, i, co wyraźnie podkreśla, dzięki temu nawet najskromniejszy pisarz może liczyć na wyróżnienie²¹. Wielość wyróżnień w dziedzinie literatury sprawia, że czytelnik ma do czynienia z sytuacją, w której niełatwo jednoznacznie rozstrzygnąć o wartości tekstów typowanych przez jury, częstokroć mającego w swoim składzie nie tylko profesjonalnych krytyków, ale także tzw. gwiazdy kultury czy celebrytów²², przykuwających uwagę publiczności w danym projekcie. Co ciekawe, również w polu literatury można zauważyć tendencję do „działania w pojedynkę”. W przeciwieństwie do okresów wcześniejszych (XIX wiek, epoka radziecka) krytycy literaccy nie są zainteresowani wypowiedzianiem się w imieniu grupy; koncentrują się w znacznej mierze na kształtowaniu swojej indywidualnej pozycji w świecie literatury²³.

Komentując skutki przemian społecznych i kulturowych lat 90., nie można pominąć następującego faktu: wyróżnienia w dziedzinie literatury (oraz sztuki *sensu largo*) zaczęły odgrywać rolę łącznika pomiędzy sztuką a ekonomią. Jak zauważa James English, nagroda literacka jest miejscem konwersji kapitału symbolicznego w ekonomiczny. Badacz stwierdza, że

nagrody stanowią najlepsze narzędzie negocjacji w transakcjach między kapitałem kulturowym i ekonomicznym, kulturowym i społecznym, bądź kulturowym i politycznym — co oznacza, że są najskuteczniejszymi instytucjonalnymi agentami wewnętrznej konwersji kapitału²⁴.

²¹ К. Коробейникова, *Литературных премий стало больше, чем писателей*, <https://www.mk.ru/culture/2016/11/06/literaturnykh-premy-stalo-bolshechem-pisateley.html> (3.11.2019).

²² Niezwykle ważnym aspektem w funkcjonowaniu nagród literackich jest tzw. siła autorytetu. Decyduje o niej kilka czynników: wiedza, fachowość, dokonania wymagane w danym wycinku działalności społecznej (polu). Zob. Ks. P. Tarasiewicz, *Pseudoautorytet zdemaskowany*, „Człowiek w Kulturze. Pismo Poświęcone Filozofii i Kulturze” 2012, nr 22, s. 106.

²³ Ю.А. Говорухина, *Русская литературная критика...*, s. 43.

²⁴ J.E. English, *Ekonomia prestiżu. Nagrody, wyróżnienia i wymiana wartości kulturowej*, przeł. P. Czaplinski, Ł. Zaręba, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2013, s. 32.

Innymi słowy: werdykt jury nadaje dziełu literackiemu status dzieła sztuki. Jest to ważki argument wykorzystywany w polu ekonomii (w tym przypadku — w polu rynku wydawniczego). Stąd na okładkach książek często widnieje informacja, że dany autor jest laureatem nagrody literackiej. Jest to zabieg marketingowy, mający na celu zwiększenie poziomu sprzedaży książki. Mechanizm konwersji kapitału jest możliwy po spełnieniu jednego warunku: osoby wydające werdykt, nagradzające danego autora i jego tekst, powinny mieć autorytet w dziedzinie literatury²⁵, dlatego nagroda literacka byłaby o wiele lepszym narzędziem w rękę wydawcy niż rekomendacja poszczególnych redakcji tołstych żurnalów.

NAGRODA JASNEJ POLANY JAKO TOŁSTYJ ŻURNAŁ

W naszej opinii nagroda literacka przyznawana przez Jasną Polanę ma niektóre atrybuty charakterystyczne dla klasycznych tołstych żurnalów i z powodzeniem je wykorzystuje w swoich przedsięwzięciach. Nagroda jest przyznawana od 2003 roku przez Muzeum Lwa Tołstoja w Jasnej Polanie oraz finansowana ze środków południowokoreańskiej firmy Samsung. Po wielokrotnych zmianach w formule nagrody (liczba kategorii, ich nazwy czy warunki przyznawania) od 2017 roku Jasna Polana²⁶ przyznaje wyróżnienia w czterech kategoriach: „Współczesna rosyjska proza” („Современная русская проза”), „Literatura zagraniczna” („Иностранная литература”), „Wydarzenie” („Событие”) oraz „Wybór czytelników” („Выбор читателей”)²⁷. Od samego początku swojego istnienia Jasna Po-

²⁵ A. Lipski, *Elementy socjologii sztuki. Problemy awangardy artystycznej XX wieku*, Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe Atla 2, Wrocław 2001, s. 40. Prezentując poglądy amerykańskiego filozofa Charlesa Dickiego, Aleksander Lipski słusznie zauważa, że statusu eksperta/autorytetu nie można sobie nadać samodzielnie.

²⁶ W niniejszym tekście terminem „Jasna Polana” będę określał instytucję nagrody literackiej.

²⁷ Oficjalna strona internetowa nagrody: http://www.yppremia.ru/o_premii/ (31.10.2019).

lana jest projektem niezwykle profesjonalnym i mającym skonkretyzowane cele. Świadczy o tym nawiązanie do spuścizny Lwa Tołstoja (Muzeum Jasna Polana; przewodniczący jury — Władimir Ilicz Tołstoj) oraz skład jury złożony z cenionych krytyków, literaturoznawców i pisarzy²⁸. Nagroda Jasnej Polany swoją formułą i personaliami wywołuje zainteresowanie obserwatorów literatury rosyjskiej oraz wzbudza niemałe kontrowersje. Przez niektórych postrzegana jako element państwowego kształtowania literatury²⁹, a także jako osobista promocja przewodniczącego jury, który to rzekomo poświęca interesy rosyjskiego świata literackiego na rzecz interesów firmy Samsung³⁰. Nie bez znaczenia jest fakt powiązań pomiędzy członkami jasnopolańskiej kapituły a kontrolowanymi przez państwo instytucjami kulturalnymi³¹. Pomimo stawianych Jasnej Polanie nie zawsze uzasadnionych zarzutów, zajmuje ona znaczące miejsce w rosyjskiej przestrzeni literackiej. Zwraca uwagę nie tylko pula nagród³², ale także wysoki poziom artystyczny. Na potwierdzenie tej tezy warto przytoczyć kilka nazwisk laureatów, których książki zostały przetłumaczone na

²⁸ Obecny skład Kapituły Nagrody stanowią: Władimir Ilicz Tołstoj, Walentin Kurbatow, Paweł Basinski, Władimir Otrosenko, Jewgienij Wodołazkin, Aleksiej Warłamow, Lew Anninski (do 7.11.2019). Kapituła, co łatwo zauważyć po nazwiskach jurorów, stanowi przegląd postaw i poglądów na literaturę rosyjską kilku dziesięcioleci — od lat 60. po czasy współczesne.

²⁹ Д. Черный, „Толстое” обстоятельство и настоятельство при царе Владимире, „Литературная Россия” 2015, nr 1, <https://litrossia.ru/item/200-tolstoe-obstoyatelstvo-i-nastoyatelstvo-pri-tsare-vladimire/> (3.11.2019). Dla uzasadnienia tej tezy często przywołuje się fakt sprawowania przez Władimira Ilicza Tołstoja funkcji doradcy prezydenta Federacji Rosyjskiej do spraw kultury.

³⁰ В. Огрызко, У Самсунга появилось новое лицо, „Литературная Россия” 2016, nr 16, <http://litrossia.ru/item/8918-vyacheslav-ogryzko-u-samsunga-poyavilos-novoe-litso> (3.11.2019).

³¹ Szerzej o powiązaniach kapituły nagrody Jasnej Polany z instytucjami kultury piszę w pracy: B. Kopczacki, *Nagroda literacka Jasna Polana — ideologia, estetyka, poetyka*, Katowice 2019, rozdział: *Nagrody literackie. Rys etymologiczno-historyczny. Rola nagród w kulturze*, s. 6–18 [mps].

³² W 2019 roku wyniosła ona 6,7 miliona rubli. Zwycięzca w kategorii „Współczesna rosyjska proza” może liczyć na sumę 3 mln rubli.

wiele języków, w tym także na język polski, i mogą stanowić wizytówkę współczesnej literatury rosyjskiej: Zachar Prilepin (*Санья*, 2006), Guzel Jachina (*Зулейха открывает глаза*, 2015), Jewgienij Wodołazkin (*Лавр*, 2012) czy Wasilij Gołowanow (*Остров или оправдание бессмысленных путешествий*, 2002).

Niewątpliwie istnieje związek między cechami tołstych żurnalów a wyróżnieniem przyznawanym przez Jasną Polanę. Zależność tę można ująć następująco:

1. Nagroda Jasnej Polany, podobnie jak klasyczny tołstży żurnal, ma określoną linię estetyczno-ideową. Jest ona wyrażona w statucie nagrody. Stwierdza się w nim, że Jasna Polana premiuje utwory odznaczające się nie tylko wysokimi walorami artystycznymi, ale także moralnym uniwersalizmem³³. Nie wyczerpuje to jednak pytania o ideologię Jasnej Polany. Jury nagrody można przyrównać do kolegium redakcyjnego: suma poglądów jurorów (tak samo jak członków redakcji w czasopiśmie) tworzy ramy ideowe nagrody. Ton wypowiedzi oraz działalność kapituły Jasnej Polany wskazują na dość konserwatywny charakter tej nagrody, który można określić jako neopoczwniennikowski (*неопочвеннический*) tradycjonalizm, na który składają się m.in. przywiązanie do poetyki oraz ideologii tzw. prozy wiejskiej, niechęć do literackiego eksperymentu czy filozofii i estetyki postmodernizmu³⁴.

2. Jasna Polana, podobnie jak czasopismo literackie, dokonuje selekcji materiału literackiego. Przejawia się ona w decyzjach członków kapituły nagrody, którzy ze zgłoszonych utworów tworzą *short/long list*, a następnie wyłaniają utwory ich zdaniem najciekawsze, mające wysoką wartość artystyczną. Wybór jest umotywowany zapatrywaniami estetyczno-ideowymi jurorów.

3. Poprzez swoje wybory jury, *nolens volens*, formułuje kanon tekstów współczesnej literatury rosyjskiej (ujęcie synchroniczne), który znajduje swoje odzwierciedlenie w kategorii „Współczesna

³³ Oficjalny statut nagrody: <http://www.yppremia.ru/files/files/bb423913-fc6ca8dd3da3859ece442787.pdf> (31.10.2019).

³⁴ Zob. *Ideologia nagrody Jasnej Polany*, w: B. Kopczacki, *Nagroda literacka Jasna Polana...*, s. 19–59.

rosyjska proza”. Można tę rolę także powiązać z prezentowaniem tzw. literatury wysokiej czytelnikowi.

4. Jasna Polana nie ogranicza się wyłącznie do nagradzania literatury rosyjskiej. Jak było wspomniane, premiowana jest także literatura zagraniczna (kategoria „Literatura zagraniczna”). O szerokiej formule nagrody świadczy także kategoria „Wydarzenie”. Nagradza się w niej szeroko rozumiane dzieła sztuki (nie tylko literaturę) bądź wydarzenia kulturalne³⁵. Wiąże to Jasną Polanę z tołstymi żurnalami, z założenia nieograniczającym się wyłącznie do zagadnień literaturoznawczych oraz związanych jedynie z rosyjskim procesem literackim.

5. Nagroda Jasnej Polany decyzjami jurorów utrzymuje/tworzy związki pomiędzy stolicą a prowincją. Potwierdzeniem tego faktu jest nagradzanie mniej znanych czy szerzej nierozpoznawalnych w rosyjskim polu literatury autorów spoza największych ośrodków kulturowych. Przykładami takich nazwisk z kręgu Jasnej Polany mogą być Arsen Titow, Aleksandr Grigorienko, Jewgienij Kasimow czy Narine Abgarjan.

6. Istotną rolę odgrywa także element patronatu nad laureatami nagrody. Jasna Polana w sposób niezwykle intensywny promuje nagrodzonych „u siebie” autorów. Organizuje się spotkania wyróżnionych pisarzy z czytelnikami oraz wykłady o literaturze rosyjskiej. Ważny jest także aspekt promocji dzieł nagrodzonych laureatów w mediach społecznościowych powiązanych z Jasną Polaną (profil na Facebooku, oficjalna strona internetowa nagrody).

Oprócz podobieństw zachodzących pomiędzy nagrodą Jasnej Polany a klasycznym czasopiśmem literackim należy wyróżnić fakt, że nagroda literacka nie funkcjonuje w wersji papierowej (czy elektronicznej) — nie stanowi ona zwartego korpusu tekstów, ograniczonego okładkami. Można pokusić się jednak o stwierdzenie, że istnieje tekst (metatekst) Jasnej Polany. Każdą edycję tej nagrody można przyrównać do kolejnego numeru czasopisma, w którym kolejnymi

³⁵ W latach 2017–2019 zostały wyróżnione: Festiwal Książki Dziecięcej „ЛитератураТула”, film *История одного назначения* w reżyserii Awdotija Smirnowa oraz program telewizyjny „Игра в бисер”. Zob. <http://www.yppremia.ru/laureaty/> (31.10.2019).

„tekstami” są wyróżnione przez kapitułę utwory. Ponadto wartym podkreślenia jest fakt, że wskazania jurorów są o wiele łatwiejsze w odbiorze przez czytelnika, niż selekcja i ocena tekstu w tołstakiu. Łatwiej zapoznać się z listą laureatów Jasnej Polany (oraz innych nagród literackich), niż przeczytać literaturoznawczą recenzję. Dlatego też wypada zgodzić ze stwierdzeniem, że utwory, nagradzane różnymi wyróżnieniami, mogą stanowić wskazówkę (co prawda bardzo ogólną) dla czytelnika, którym autorom warto poświęcić uwagę³⁶. Co więcej, Jasna Polana w bardzo łatwy sposób aktywnie angażuje czytelnika w kształtowanie procesu literackiego. Świadczy o tym istniejąca od 2015 roku kategoria „Wybór czytelników”, w której każdy zainteresowany może oddać głos poprzez internet. Oddanie głosu w internetowym głosowaniu nie wymaga dużych kwalifikacji w dziedzinie nauki o literaturze, w przeciwieństwie do próby polemiki ze specjalistami na łamach czasopisma literackiego.

Znacząca różnica pomiędzy czasopiśmem a nagrodą Jasnej Polany zarysowuje się także w dziedzinie odkrywania nowych zjawisk w literaturze. To czasopiśmo literackie, nie Jasna Polana, pełni znaczącą funkcję w publikowaniu utworów debiutantów. Jak zauważa Wiczkitowa, redaktorzy tołstych żurnalów są niczym górnicy w kopalni, „wykopujący” teksty i autorów³⁷.

WNIOSKI

Instytucje tołstych żurnalów i nagrody literackiej są, jak wynika z przeprowadzonego opisu, w znacznej mierze do siebie podobne.

³⁶ А. Скорондаева, *Девять книг одного года*, „Российская газета — Федеральный выпуск” 2015, nr 106 (6677), <https://rg.ru/2015/05/19/kniga-poln.html> (28.10.2019).

³⁷ А. Вичкитова, *Роль „толстых” журналов...* Należy jednak dodać, że nie tylko czasopiśma literackie koncentrują się na wyszukiwaniu i przedstawianiu czytającej publiczności debiutantów. Przykładowo, jedna z najbardziej prestiżowych rosyjskich nagród literackich, „Национальный бестселлер”, w przeciwieństwie do Jasnej Polany przyjmuje także utwory wcześniej nieopublikowane. Zob. Statut nagrody „Национальный бестселлер”: <http://www.natsbest.ru/polozenie-o-premii/> (3.11.2019).

Operują podobnymi środkami wyrazu, mają zbliżoną strukturę. Trudno rozstrzygnąć, która z inicjatyw będzie bardziej trwała. Obie są potrzebne i, pomimo cech wspólnych, funkcjonują na nieco innych poziomach. Nagroda literacka spełnia funkcję głównie popularyzatorską, wskazując swoim werdyktem utwory godne zainteresowania, tworząc kanon w ujęciu synchronicznym. Czasopismo literackie natomiast koncentruje się bardziej na próbie analizy danego tekstu, umiejscowienia go w tradycji literatury rosyjskiej i powiązaniu utworu z prądami intelektualnymi danego okresu. Tołstij żurnal odgrywa zatem dominującą rolę w refleksji o literaturze w środowisku literaturoznawczym. Nagroda literacka z kolei będzie formą „reklamy” wysokiej literatury w szerokich kręgach czytelników.

REFERENCES

- Abasheva, Marina, et al. "Literaturnyye zhurnaly: chto zavtra?" *Znaniya*, no. 1, 2008, <https://magazines.gorky.media/znania/2008/1/literaturnyye-zhurnaly-chto-zavtra.html>. Accessed 24 October 2019 [Абашева, Марина, и др. "Литературные журналы: что завтра?" *Знания*, № 1, 2008, <https://magazines.gorky.media/znania/2008/1/literaturnyye-zhurnaly-chto-zavtra.html>. Дата обращения: 24 октября 2019].
- Berg, Mikhail. *Literaturokratiya. Problema prisvoyeniya i pereraspredeleniya vlasti v literature*. Moskva: Novoye literaturnoye obozreniye, 2000 [Берг, Михаил. *Литературократия. Проблема присвоения и перераспределения власти в литературе*. Москва: Новое литературное обозрение, 2000].
- Beshukova, Fatima. "Literaturno-khudozhestvennyye zhurnaly i problemy 'novoy kritiki.'" *Izvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A.I. Gertsena*, no. 62, 2008 [Бешукова, Фатима. "Литературно-художественные журналы и проблемы 'новой критики.'" *Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена*, № 62, 2008].
- Chernyy, Dmitriy. "'Tolstoye' obstayatel'stvo i nastoyatel'stvo pri tsare Vladimire." *Literaturnaya Rossiya*, no. 1, 2015, <https://litrossia.ru/item/200-tolstoe-obstayatel'stvo-i-nastoyatel'stvo-pri-tsare-vladimire/>. Accessed 3 November 2019 [Черный, Дмитрий. "'Толстое' обстоятельство и настоятельство при царе Владимире." *Литературная Россия*, № 1, 2015, <https://litrossia.ru/item/200-tolstoe-obstayatel'stvo-i-nastoyatel'stvo-pri-tsare-vladimire/>. Дата обращения: 3 ноября 2019].

- Dubin, Boris. "Literaturnyye premii kak sotsial'nyy institut. Abram Reytblat i Boris Dubin o premiyakh dorevolutsionnoy Rossii." *Kriticheskaya Massa*, no. 2, 2006, <https://magazines.gorky.media/km/2006/2/literaturnye-premii-kak-socialnyj-institut.html>. Accessed 10 October 2019 [Дубин, Борис. "Литературные премии как социальный институт. Абрам Рейтблат и Борис Дубин о премиях дореволюционной России." *Критическая Масса*, № 2, 2006, <https://magazines.gorky.media/km/2006/2/literaturnye-premii-kak-socialnyj-institut.html>. Дата обращения: 10 октября 2019].
- English, James E. *Ekonomia prestiżu. Nagrody, wyróżnienia i wymiana wartości kulturowej*. Transl. Czapliński, Przemysław, Zaręba, Łukasz. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, 2013.
- Govorukhina, Yuliya A. *Russkaya literaturnaya kritika na rubezhe XX–XXI vekov*. Krasnoyarsk: SFU, 2012 [Говорухина, Юлия. *Русская литературная критика на рубеже XX–XXI веков*. Красноярск: СФУ, 2012].
- Gudkov, Lev D., Dubin, Boris V. *Literatura kak sotsial'nyy institut. Staf'i po sotsiologii literatury*. Moskva: Novoye literaturnoye obozreniye, 1994 [Гудков, Лев Д., Дубин, Борис В. *Литература как социальный институт. Статьи по социологии литературы*. Москва: Новое литературное обозрение, 1994].
- Historia literatury rosyjskiej*. Ed. Jakóbiec, Marian. Vol. 1. Warszawa: PWN, 1976.
- Kapustina, Valentina A. "'Tolstyye' zhurnaly: proshloye, nastoyashcheye i budushcheye." *Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta*, no. 3, 2007 [Капустина, Валентина А. "'Толстые' журналы: прошлое, настоящее и будущее." *Вестник Костромского государственного университета*, № 3, 2007].
- Klimowicz, Tadeusz. *Przewodnik po literaturze rosyjskiej i jej okolicach (1917–1996)*. Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1996.
- Kopczacki, Bartłomiej. *Nagroda literacka Jasna Polana — ideologia, estetyka, poetyka*. Katowice: Uniwersytet Śląski, 2019 [manuscript].
- Korobeynikova, Kseniya. *Literaturnykh premiy stalo bol'she, chem pisateley*, <https://www.mk.ru/culture/2016/11/06/literaturnykh-premii-stalo-bolshe-chem-pisateley.html>. Accessed 3 November 2019 [Коробейникова, Ксения. *Литературных премий стало больше, чем писателей*, <https://www.mk.ru/culture/2016/11/06/literaturnykh-premii-stalo-bolshe-chem-pisateley.html>. Дата обращения: 3 ноября 2019].
- Kurbatov, Valentin. "Ot 'protssessa' k protssesu." *Druzhba Narodov*, no. 2, 2011, <https://magazines.gorky.media/druzhba/2011/2/ot-protsessa-k-procressu.html>. Accessed 28 October 2019 [Курбатов, Валентин. "От 'процесса' к процессу." *Дружба Народов*, № 2, 2011, <https://magazines.gorky.media/druzhba/2011/2/ot-protsessa-k-procressu.html>. Дата обращения: 28 октября 2019].
- Lipski, Aleksander. *Elementy socjologii sztuki. Problemy awangardy artystycznej XX wieku*. Wrocław: Wrocławskie Wydawnictwo Naukowe Atla 2, 2001.
- Makhonina, Svetlana. "Zhurnaly 'obychnogo russkogo tipa'" *Istoriya russkoy zhurnalistiki nachala XX veka. Uchebnoye posobiye*. Moskva: Flinta–Nauka, 2004 [Махонина, Светлана. "Журналы 'обычного русского типа.'" *История русской журналистики начала XX века. Учебное пособие*. Москва: Фланта–Наука, 2004].

- Ogryzko, Vyacheslav. "U Samsunga pojavilos' novoye litso." *Literaturnaya Rossiya*, no. 16, 2016, <http://litrossia.ru/item/8918-vyacheslav-ogryzko-u-samsunga-rojavilos-novoe-litso>. Accessed 3 November 2019 [Огрызко, Вячеслав. "У Самсунга появилось новое лицо." *Литературная Россия*, № 16, 2016, <http://litrossia.ru/item/8918-vyacheslav-ogryzko-u-samsunga-rojavilos-novoe-litso>. Дата обращения: 3 ноября 2019].
- Rychlewski, Marcin. *Książka jako towar, książka jako znak. Studia z socjologii literatury*. Gdańsk: Wydawnictwo Naukowe Katedra, 2013.
- Skorodayeva, Anastasiya. "Devyat' knig odnogo goda." *Rossiyskaya gazeta — Federal'nyy vypusk*, no. 106 (6677), 2015, <https://rg.ru/2015/05/19/kniga-poln.html>. Accessed 28 October 2019 [Скородаева, Анастасия. "Девять книг одного года." *Российская газета — Федеральный выпуск*, № 106 (6677), 2015, <https://rg.ru/2015/05/19/kniga-poln.html>. Дата обращения: 28 октября 2019].
- Tarasiewicz, Paweł ks. "Pseudoautorytet zdemaskowany." *Człowiek w Kulturze. Piśmo Poświęcone Filozofii i Kulturze*, no. 22, 2012.
- Vezhlyan, Yevgeniya. *Paradoks tolstykh zhurnalov*, <http://novymirjournal.ru/index.php/projects/preprints/114-vejlian-journal>. Accessed 25 October 2019 [Вежлян, Евгения. *Парадокс толстых журналов*, <http://novymirjournal.ru/index.php/projects/preprints/114-vejlian-journal>. Дата обращения: 25 октября 2019].
- Vichkitova, Anna. "Rol' 'tolstykh' zhurnalov v sovremennom russkom literaturnom protsesse." *Sotsiologicheskoye obozreniye*, no. 3, vol. 15, 2016 [Вичкитова, Анна. "Роль 'толстых' журналов в современном русском литературном процессе." *Социологическое обозрение*, № 3, т. 15, 2016].
- Zyakina, Mariya S. *Fenomen literaturnoy premii v osmyslenii i otsenke sovremennykh kritikov*, <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2013/section053.html>. Accessed 28 October 2019 [Зякина, Мария С. *Феномен литературной премии в осмыслении и оценке современных критиков*, <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2013/section053.html>. Дата обращения: 28 октября 2019].